

”להקריב את בנו יחידו”

דניאל עובדיה

- א. במקום הקדמה ♦ ב. ”בְּגִיא צְלָמוֹת” ♦ ג. האב ובנו
ד. יראת שמים טהורה ♦ ה. שלושה ימים ♦ ו.
”בְּשִׁמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב” ♦ ז. במבחן האמונה ♦ ח.
”ועיניו מורידות דמעות” ♦ ט. חסד של אברהם

א. במקום הקדמה

בבואנו לכתוב ולדון על נושא השואה, עלינו להקדים ולשאול האם מותר לנו להעלות שאלות שמראש אנו יודעים כי התשובות שינתנו לעולם לא יספקו וישקיטו את הנפש? האם אנו יכולים להתערב בחשבונות אלוקים ולהעלות את השאלה למה התרחש מה שהתרחש? הרב צבי יהודה זצ”ל כותב:

”אין לבוא בקושיות ותלונות אל ריבש”ע. ביו”כ אומרים וידוי ”על חטא שחטאנו לפניך בתמהון לבב”, המהרי”ל דסקין שואל: איזה חטא יש בתמהון לבב? האם יש ”איסור” או ”לאו” להתפלא ולתמוה? והוא השיב: שהחטא של תמהון לבב הוא החטא היותר חמור, שיא החטאים, להתפלא על הקב”ה. יש לפעמים מצבים בחיי האדם שלא מבינים את ההנהגה האלוקית, ואז באים בקושיות ותלונות על ריבש”ע, ביקורת זו על הקב”ה היא החטא היותר גדול הנובע מחוסר אמונה ב”השגחה האלוקית” הקושיות על השואה הם בגדר של תלונה על הקב”ה”¹.

¹”מדבר בצדקה” – שיעורים על שיחות הרצי”ה בנושא השואה, בעריכת הרב אליהו בזק, הוצאת ישיבת איילת השחר, אילת, עמ’ י”ז.

עלינו להבחין בין שני סוגי שאלות, יש שאלות שנשאלות ע"י האדם, ברגע בו מערכת ההכרות שלו מגיעה לרמה מסוימת של הבנה, רמה רוחנית עם בשלות שכלית והכרתית המביאה את האדם לשאול. שאלה זו הינה שאלה חיובית משום שמטרתה אינה בגדר "שאלה סתמית", שאלה שאינה מובילה את השואל לשום בניה נוספת בקומת הבנתו, אלא אדרבה שאלה זו מקדמת את האדם בבנינו הרוחני, בהכרתו את שלמות המציאות עד כמה שניתן. מאידך, אדם השואל רק על מנת לבטא מחאה או ביקורת שהוא חש בתוכו, מבלי רצון לברר את הנושא וללמוד ממנו לחייו האישיים או להבנת תהליכים המתרחשים באומה, שאלתו היא בגדר חטא "תמהון הלבב", חטא המבטא חוסר אמונה. מתוך כך, חובה עלינו לקבל בתחילה, קודם שנפתח את דברינו, כי כל מה שנאמר, נשאל, נברר, נדון, נסיק, הוא בגדר הרצון לחזק את אמונתנו, לבנות קומה רוחנית נוספת בתוכנו, ולא ח"ו להעלות ביקורת כלפי הא-ל. נצא מתוך נקודת הנחה שכל הדברים שיאמרו הם בגדר נסיון בלבד והשערות העולות משכלנו האנושי הקטן והדל מול מלך מלכי המלכים הקב"ה כדברי הכתוב: "כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דַּרְכֵי נְאֻם ה' . כִּי גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דַרְכֵי מְדַרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבוֹתַי מִמַּחְשְׁבוֹתֵיכֶם" (ישעיהו נ"ה, ח'–ט'). ועל אותו משקל של הדברים אומר בעל חובת הלבבות סוף שער הבחינה:

"מה שראוי לך לדעת בעת קריאתך, ומה שהערתך עליו בשער הזה, הוא מעט מהרבה ממה שתגיע אליו מבינתך מיסודי החוכמה שיגלו לך בבור לבבך וזכות נפשך. וכאשר תגיע מזה עד התכלית אשר ביכולתך, ראוי לך לדעת כי כל מה שעמדת עליו מחכמת הבורא ויכולתו בעוה"ז – איננו נחשב מאומה כנגד יכולתו וחכמתו. כי אין נראה כי אם מה שהוצרך אליו עבור האדם בלבד, ולא כפי הגעת יכולתו, כי אין לה קץ. וראוי שיהיה בלבך מיראתו וגודל יכולתו כפיהו ולא כפי מה שתבין ממנו לבד".

וה' ברוב טובו יצילנו מן הטעות והשגגה, הספק והתמהון, ויהיו דברנו כולם לעילוי נשמתם של אחינו הקדושים הי"ד שעלו בסערה השמימה ע"י המרצחים בני העוולה ימ"ש.

ב. "בְּגִיַּת צְלָמוֹת"

ישנו רצון אחד וטבעי לכל האנושות כולה, רצון שאינו שונה בין עם לעם, בין אומה לאומה ובין איש לאיש, רצון זה הוא קיום החיים. לחיות ולא למות, לחיות למען עצמך, לחיות למען משפחתך, לחיות על מנת לראות את בניך ובנותיך גדלים וממשיכים את שושלת משפחתך.

רצון החיים בתקופת השואה התחדד ביותר בכל יום ויום, אנשים עשו כל שביכולתם על מנת להשאר בחיים עוד יום אחד, הם מכרו את כל רכושם וממונם בשביל פת לחם שתוכל להחיות את נפשם, הם היו מוכנים לאכול אפילו קליפות תפוח אדמה וכל זאת בשביל הרצון הטבעי לחיות. אך עם זאת, רצון החיים התגמד והפך להיות אישי ופרטי לכל אדם, המשפחות נפרדו, גברים הופרדו מנשותיהם, ילדים נלקחו מזרועות אימותיהם. כל אדם היה צריך להסתגל לחיות חיי בדידות, חיים עם התודעה כי אולי אי שם משפחתך הקרובה ביותר אליך, אשתך, בניך ובנותיך יתכן ונשארו חיים. מעתים הם המקרים בהם נשארה משפחה בשלימותה או אפילו חלק ממנה ואם היה דבר כזה משפחה זו היתה בגדר יוצא מן הכלל, כל מילה או משפט שננסה לכתוב על מנת שיתארו את האושר שחשו מי שזכה להיות בקרב בן משפחתו יתגמד.

עם רצון קיום החיים בתוך המחנה התווספה גם האמונה, עם כל הכאב והקושי. היהודי לא היה מוכן לוותר על חייו המאוגדים יחדיו עם האמונה, התורה והדת, הוא עשה כל מה שניתן ואפשר לשמור על אורח חיים יהודי כפי שהתחנך בבית סבא. היו מקרים בהם אנשים היו מסכנים את חייהם אך ורק בשביל לקיים מצוה כגון תפילה בציבור, ברית מילה, תקיעת שופר, הנחת תפילין, אמירת קדיש במנין וכו'. חיי האמונה היו טבעיים ליהודי כשם שהיתה לו טבעית השאיפה לחיים יהודים. היהודי, שם, בתוך האופל והחושך, לא ראה את חייו כמנותקים מהא-ל, הוא האמין כי גם בצרה הא-ל-מצוי עימו, גם בחושך בהסתר הפנים, יש להמשיך להתפלל ולקוות לאור הגאולה שיבקע בקרוב.

הסיפורים על חיי האמונה בשואה הינם רבים, אין ספור סיפורים נכתבו בספרים המתארים זאת, וכל סיפור גורם לנו להערצה של אחינו היהודים בשואה, כיצד בשעות הקשות ביותר לא הפקירו את אמונתם, ושאלו שאלות

שכל בר-דעת היה מוותר עליהם, חלק משאלות אלו היו: האם מותר לקצץ את הזקן, האם מותר ללוות את מת המצוה ולדאוג לקבורתו? האם מותר לאכול מן צלוחית המרק (ונוכח כי היתה דלה ביותר ועשויה מבלי ירקות או תבלין) בפסח מבלי לחשוש שמא יש קורטוב של חמץ התגלגל למרק זה? וכו'

אחד מהסיפורים והשאלות שמשכו את ליבי היה סיפור "האב ובנו"², אותו נציג להלן, סיפור זה יעמוד במרכז מאמרנו וממנו נפתח את דברינו אודות עבודת ה' בשמחה וטוב לבב בתוך המחנות, האם אפשרי היה הדבר? האם קיום דבר ה' ומצוותיו נעשו מתוך אמונה שלמה, מתוך רצון אמיתי ובלתי מעורער ש: "גַם כִּי אֵלֶךְ בְּגַיַּא צְלֻמָּנוֹת לֹא אֵיךָא כָּע כִּי אֶתָּה עֲמָדִי שְׁבָטְךָ וּמִשְׁעֲנָתְךָ הִמָּה וְנַחְמָנִי" (תהילים כ"ג, ד') או שמא האמונה היתה מפלט הבריחה של האדם, מתוך עולם הצרות, המקום בו הנפש נחה אך בפועל אינה מאמינה בישועה?

ג. האב ובנו

"הנה בערב ראש השנה (תש"ה) נקבצו ונלקחו... י"ד מאות נערים לבלוק מבודד וסגור. למחרת, ביום א' דר"ה, נתפשטה שמועה בכל המחנה, שלעת ערב יקחו את הנערים לבית המוקד, ולהרבה אנשים שבמחנה היה להם בנם יחידם, אשר נשאר לפליטה... והמה רצו כל היום בראש מבולבל סביב לבלוק הסגור, אולי יפתח איזה קרן אור להציל משם את הנער היקר להם.

והנה ניגש אלי יהודי פשוט ואמר לי: "רבי! בן יחיד שלי נמצא שם בתוך הנערים הנידונים לשריפה, ויש בידי לפדותו. היות שידוע לנו בלי שום ספק, שיתפסו אחר במקומו, על-כן אני שואל שאלה להלכה ולמעשה, לפסוק לי הדין עפ"י התורה, אם אני רשאי לפדותו, וכאשר יפסוק כן אעשה".

בשמעי השאלה הלז, רעדה אחזתני לפסוק בדיני נפשות והשבת י ל: "ידידי היקר, איך אוכל לפסוק לך הלכה ברורה על שאלה כזו? הלא בזמן שבית המקדש היה קיים, היתה שאלה כזו עולה על

² התפרסם בספר "אני מאמין", מהדורה שלישית מורחבת ומתוקנת, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, עמ' 72-73, היתש"ן.

שולחן הסנהדרין, ואני כאן באושוויץ, בלי שום ספר הלכה, ובלי עוד רבנים אחרים, ובלי ישוב הדעת מרוב תלאות וצרות. והנה אם היה דרך הרשעים, להוציא מקודם הנפדה ואח"כ ליקח אחר במקומו, היה מקום לצדד קצת להתיר...".

אכן הפציר בי מאוד האיש הנ"ל בבכיה רבה, ואמר לי: "רבי, אתה מוכרח לפסוק לי כעת את ההלכה", ואני באחת מתחנן אליו, הרף ממני בשאלה זאת, כי לא אוכל לומר לך לא דבר ולא חצי דבר, והוא ממשיך ומפציר בי ואומר לי בזו הלשון: "רבי, האם פירוש הדבר שאינך מתיר לפדות בני יחידי? אם לאו - אני מקבל את פסק הדין באהבה".

ואני מתחנן ומוחה על דבריו, והוא עדיין מנסה ומפציר בי להשיבו דבר ברור, כשרואה, שאני עומד בשלי ואינני רוצה לענות לו דבר הלכה, ענה לי ברגש ובהתלהבות גדולה: "רבי, אני עשיתי את שלי כפי שהתורה מחייבת אותי לעשות. שאלתי את הרב שאלה, ורב אחר אין כאן. אם אין כבוד הרב יכול לענות, שמותר לי לפדות את ילדי, הרי זה סימן שאיננו שלם (בנפשו) עם ההלכה להתיר. שכן אילו היה מותר בלי שום פקפוק, בודאי היה עונה לי שמותר. פירושו של דבר בשבילי, כי אסור עלי הדבר על פי ההלכה. הדבר מספיק בשבילי ומילא ישרף ילדי על פי התורה וההלכה, והריני מקבל זאת באהבה ובשמחה, ואיני עושה דבר כדי לפדותו משום שהתורה כך ציוותה".

לא הועילו כל דיבורי אליו, שלא ישית האחריות עלי. אך הוא הכפיל עוד הפעם דיבורים, בבכיה קורעת לב, וקיים את דבריו ולא פדה את בנו. והיה כל היום יומא דראש השנה הולך ומדבר לעצמו בשמחה, שזוכה להקריב את בנו יחידו לה', כי אף שיש ביכולתו לפדותו, עם כל זאת אינו פודהו, מחמת שרואה שהתורה לא

התירה לו לעשות כזאת, ויהיה חשוב לפני השי"ת כעקידת יצחק
אבינו שהיתה גם כן ביום ראש השנה".³

ד. יראת שמים טהורה

האם פעל האב נכונה? האם היה צריך לפדות את בנו? מדוע הרב לא ענה לו תשובה ברורה שהרי שאלה זו כבר נידונה בגמרא במסכת סנהדרין (דף ע"ד ע"א) שאסור לאדם להציל את עצמו ממות אם מהצלה זו מישוהו אחר יצטרך למות במקומו מהטעם "מי יימר דדמא דידך סומק טפיי! דילמא דמא דהוא גברא סומק טפיי!" ומסביר רש"י שמי אמר לך שהדם שלך יותר אדום, יותר חשוב מהדם של מישהו אחר?⁴ שאותו אתה מוכן להרוג ועל חייך אתה חס? השאלות בסיפור זה הן רבות, אך ישנה שאלה אחת מרכזית שתעמוד לפנינו, לאחר שהסיק האב כי אסור לו לפדות את בנו, תגובתו היתה: "והריני מקבל זאת באהבה ובשמחה, ואיני עושה דבר כדי לפדותו משום שהתורה כך ציוותה, והיה כל היום יומא דראש השנה הולך ומדבר לעצמו בשמחה, שזוכה להקריב את בנו יחידו לה', כי אף שיש ביכולתו לפדותו, עם כל זאת אינו פודהו, מחמת שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת, ויהיה חשוב לפני השי"ת כעקידת יצחק אבינו שהיתה גם כן ביום ראש השנה".

האם תגובתו היתה נכונה? האם היה צריך להיות האב שמח? איני שואל על עצם המעשה אלא על תגובתו, על השמחה שמילאה את ליבו בזמן המעשה ולאחר המעשה? האם תגובת השמחה היתה תגובה טבעית? האם אב שיכול היה להציל את בנו וויתר על כך בגלל פסק הלכה צריך להיות שמח? האם לא היה ראוי כי השמחה תעדר במצב זה ורק הכאב והצער ימצאו כתגובה טבעית של אב

³ מקור הסיפור מצוי בספרו של הרב צבי הירש מייזליש, שו"ת "מקדשי השם", שער מחמדים, שיקאגו, היתשטי"ו.

⁴ כלל זה הוא כלל הלכתי ויסודי, הקובע שאסור לאדם להעדיף את חייו שלו על חיי חברו. מכלל זה הסתעפו סעיפים רבים, כגון בסיפורנו "האב ובנו" שהוצאת הבן תגרום למותו של ילד אחר, הדבר נאסר מהדין "דמא דידך". עוד של שאלות הקשורות לדין זה בסיפורים אחרים ראה א. לוי, "אותיות של אש", עדויות מתקופת השואה בספרות ההלכתית, הוצאת ידיעות אחרונות, ת"א, 2002, עמ' 70-71, 77-80.

המבכה את בנו, כפי שמצאנו אצל אהרון בשעה שמתו בניו בחנוכת המשכן
כדברי הכתוב:

"וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נֶדֶב וְאָבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ
עָלֶיהָ קֶטֶרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם. וַתִּצָּא
אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן
הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד וַיִּדַּם
אֶהֱרֹן". (ויקרא י', א-ג')

מה פירוש וידוס אהרון? האם לא רצה לבכות? האם עצר את הרגש הטבעי
של אב המבכה על בניו שמתו?
מפרש הרשב"ם:

" וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן - אַל תִּתְּאָבֵל וְאַל תִּבְכֶּה וְאַל תִּחְדַּל מִן
הָעֲבוּדָה... 'וַיִּדַּם אֶהֱרֹן' - מֵאֲבִלּוֹתָיו וְלֹא בִכָּה וְלֹא הִתְּאָבֵל שֶׁכֵּן כָּתוּב
בִּיחֲזָקָא: 'בֶּן אָדָם הִנְנִי לְקַח מִמֶּנּוּ אֶת מַחְמַד עֵינָיִךְ בְּמַגְפָּה וְגו'
הָאֵנֶק דְּסַמְתִּים אֲבָל לֹא תַעֲשֶׂה' (כ"ד, ט"ז-ל"ז). אף כֵּן 'וַיִּדַּם' מִמָּה
שֶׁהִיא רֹצָה לְהִתְּאָבֵל וּלְבִכּוֹת. וְזֶה מוֹסֵד וְאִמִּיתֵת פְּשוּטוֹ". (ויקרא
י', ג')

אהרון לא נמנע מלבכות, רגשי האב על הבנים לא נעלמו למרות הידיעה כי
מותם היה מאת ה', למרות שמותם היה במקום המקודש ביותר - "המשכן".
אהרון רצה לבכות ואפילו לא חשב לרגע כי עליו לשמוח, אהרון רצה לנהוג כפי
שההלכה מצפה שינהג, **לבכות**, להפסיק את עבודתו במשכן, **לעצור את שגרת**
חייו לרגע עד יעבור זעם. על סבלו של האדם המתאבל כותב הרב סולובייצ'יק:

"ההלכה גילתה רחמים גדולים כלפי אדם הסובל במבוכתו שנתפס
בציפורני ראש אויביו - המוות... היא מביעה הבנה עמוקה - כדרך
אמא רחימא המשתתפת בצער בניה, לחרדת לבו של אדם

ולמבוכת נפשו בעומדו לפני המוות. לפיכך התייחסה ההלכה בסובלנות ל"טירופי" ההרהורים והספקות המניעים הללו. ההלכה לאפקדה על המתאבל להתכחש להם משום שהם עומדים בסתירה ליסוד שבהלכה, שאדם נבחר להיות מלך היקום. היא מתירה לו, למתאבל, להרהר כחפצו לשעה ואף קבעה כלל, שהוא פטור מכל המצוות: 'מי שמתו (אחד מקרוביו) מוטל לפניו, פטור מקריאת שמע, מן התפילה, מן התפילין ומכל המצוות האמורות בתורה' (ברכות, פרק ג', משנה א') מהי הסברה ביסודו של דין זה הפוטר את האבל מקיום מצוות? הרי זו משום שחובתנו למקום ברוך הוא מושרשת בהכרה מודעת של גדולת האדם וקדושת האדם ומשעה שהפרט הנבון, המציאות או לא, מיד פוקעת כל אותה חובה. אדם שיש בו אמונה בעצמו, שמכיר ביחודו, בכאריזמה שלו, שבן עליה הוא, אדם זה ראוי להיות נבחר ונושא בעול חובות ומצוות... היאך יכול המתאבל לברך "ברכה" או לומר "אמן", אם הוא "נאלם דומיה"? עדין יש ביכולתו להפיק קולות, אבל "ברכה" מורכבת מדברים שברוח, ולא מקולות גופניים".⁵

אהרון לא נמנע מלבטא את המוסר הטבעי של הרצון לבכי ואבלות, הוא רצה להפסיק את עבודתו. לו יצויר שאהרון לא היה בוכה, היה מתעלם ממה שההלכה מצפה ממנו שיעשה, אזי יראת השמים שלו היתה פסולה כמו שכותב הראי"ה קוק:

"אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עוד יראת שמים טהורה. סימן ליראת שמים טהורה הוא כשהמוסר הטבעי, הנטוע בטבע הישר של האדם הולך ועולה על פיה במעלות יותר גבוהות ממה שהוא עומד מבלעדה". ("אורות הקודש" ג', ראש דבר, עמ' כ"ז)

⁵ הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, "דברי הגות והערכה", הוצאת ספרית אלינור, ירושלים, 1982, עמ' 196-197.

יראת שמים טהורה, היא יראה המחוברת עם המציאות, אל רחשי הלב הטבעיים. יראה היודעת מתי העת לבכות, מתי העת לשמוח, מתי העת לבנות וכו'.⁶

את יראת השמים הראשונה בעולם, המתוארת בתורה, מייחסים לאברהם אבינו בעקידת יצחק:⁷

וַיִּקְרָא אֱלֹהֵי מְלֶאֶךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם וַיֹּאמֶר הַגִּי. וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מֵאֻמָּה כִּי עֲתָה יִדְעֵתִי כִּי יְרֵא אֱלֹקִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בִּגְדְךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי.
(בראשית כ"ב, י"א-י"ב)

סיפור העקידה וסיפורנו, "האב ובנו", דומים ביותר. בשניהם מדובר על בן יחיד, בשניהם הבן מצוי במעמד של קורבן והולך הוא למות, בשני הסיפורים האבות מקבלים עליהם את הדין "באהבה" ואינם מעלים ביקורת כלפי האל. שני הסיפורים מתרחשים באותו תאריך "ראש השנה". אך השוני הגדול בין שני הסיפורים מצוי ברגשות. בסיפור עקידת יצחק נמנע הכתוב מלתאר כל רגש של אברהם אבינו, לא בכי ולא שמחה, לא נאמר מה אברהם חשב במשך שלושת הימים שהלך להר המוריה, לא נכתב האם סיפר אברהם לשרה על דבר העקידה. בעוד שבסיפורנו, "האב ובנו", הסיפור רווי ברגשות האב בהתלבטותו, בבכיותו, בשמחתו ובאמונתו?

⁶ כפי שאומר שלמה בקהלת ג', א'-ח': "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. עת ללדת ועת למות, עת לטעת ועת לעקור נטוע, עת להרוג ועת לרפוא, עת לקרוץ ועת לבנות, עת לבכות ועת לשחוק, עת ספוד ועת רקוד..."

⁷ אמנם את המושג יראת אלוקים מזכיר אברהם קודם לכן אצל אבימלך בגרר, ושם נאמר כי לאחר התגלות ה' אל אלימלך אודות לקיחת שרה אשת אברהם, תגובתו של אלימלך ועבדיו היא יראה, אך יראה זו אינה יראת שמים טהורה מתוך אמונה כי אם מתוך פחד וחשש מעונש. בהציגנו את המושג "יראת שמים" כוונתנו יראה שהאל בעצמו מעיד על אישיות מסוימת כגון אברהם.

האם גם אברהם אבינו חש את שהרגיש האב שלא פדה את בנו? האם גם אברהם בכה? האם גם אברהם שמח בשעה ששלח את ידו לקחת את המאכלת וחרץ את דינו של יצחק?

הכתוב לא מציג כל רגש, אך חז"ל הרחיבו ופתחו לפנינו צוהר אל תוך "עולם הנפש" של אברהם בעקידה. נציג את הדברים ומתוך כך נפנה ונדון בשאלתנו האם שמחת האב שלא פדה את בנו היתה ראויה ובגדר של "יראת שמים טהורה".

ה. שלושה ימים

אברהם מקבל את צו ה' לשחוט את בנו, הוא משכים בבוקר והולך לו לדרכו לקיים את דבר ה' – לעקוד את בנו יחידו אשר אהב את יצחק:

"וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלֶה וַיִּקֶם וַיַּלֶּךְ אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹקִים. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַמְּקוֹם מְרֻחָק". (בראשית כ"ב, ג-ד')

הכתוב לא מספר לנו מה היה בדרך? מה אברהם חש או חשב? מה אמר ליצחק ולנעריו שהיו איתו? איזה שאלות עלו במחשבתו? כל הרגש נעלם. במדרש מופלא מתארים חז"ל את המכשולים שעמדו לפני אברהם:

"וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ'... קדמו השטן בדרך ונדמה לו בדמות זקן. אמר לו: לאן אתה הולך? אמר לו: להתפלל, אמר לו: ומי שהולך להתפלל למה אש ומאכלת בידו ועצים על כתפו? אמר לו: שמא נשהה יום או יומים ונשחט ונאפה ונאכל. אמר לו: זקן! לא שם הייתי כשאמר לך הקב"ה 'קח נא את בְּנֶךְ... (בראשית כ"ב, ב)' וזקן כמותך ילך ויאבד בן שנתן לו למאה שנה? לא אשמע ממך... כיון שראה שלא קבלו ממנו, הלך ונעשה לפניהם נהר גדול. מיד ירד אברהם לתוך המים והגיעו עד ברכיו, אמר לנעריו: בואו אחרי, ירדו אחרי. כיון שהגיע עד חצי הנהר, הגיע המים עד צוארו.

באותה שעה תלה אברהם עיניו לשמים ואמר לפניו: רבש"ע
בחרתני ונגלית לי ואמרת לי אני יחיד ואתה יחיד, על ידך יודע
שמי בעולמי, והעלה יצחק בנך לפני לעולה ולא עכבתי. הריני עוסק
בציוויך, ועכשיו באו מים עד נפש אם אני או יצחק בני טובע מי
יקיים מאמרך? על מי יתייחד שמך? אמר לו הקב"ה חייך שעל ידך
יתיחד שמי בעולם! מיד גער הקב"ה את המעין ויבש הנהר ועמדו
ביבשה". (תנחומא (ורשא) וירא פרק כ"ב)

מה משמעותו של מדרש זה? מסבירה נחמה ליבוביץ⁸:

"כמו בהרבה מקומות גם כן במקומנו אין השיחה המתנהלת בין
שניים אלא... (תיאור) של מה שמתנהל בפנים, בעולם המחשבה
(של אברהם). אותו שטן בדמות זקן איננו אלא קול ליבו של
אברהם ההומה בו באותם שלושה ימים. אחת לאחת קמים
ספקותיו ומתייצבים למולו ומשמיעים קולו – קול השטן. מדבר
קול הרגש האבהי: 'בן שניתן לך למאה שנה' – מדבר קול המוסר,
'למחר יאמר לך' שופך דם אתה, מדבר קולו של זה שהכיר מעצמו
את בוראו ואת דרך עבודתו... 'כיון שראה שלא קיבלו ממנו הלך
ונעשה לפניו נהר גדול' מהו זה? זהו אותו המכשול האובייקטיבי
העומד על דרכך ואתה יכול להיאחז בו. רציתי אך לא יכולתי,
מנעוני מסיבות בלתי תלויות בי – זה המכשול הטכני שעמד
פתאום בדרכי⁹, באמת רציתי ללכת ולמלא את חובתי אך מה
אעשה? מן השמים מעכבים. וכי יכול אברהם ללכת אל הר המוריה
אם נהר מפסיק את דרכו? מי שבאמת רוצה ומי שאמר לכל דברי
השטן 'על מנת כן', יכנס גם לנהר עד ברכיו, עד צוואריו. אין הנהר

⁸ נ. ליבוביץ, "עיונים חדשים בספר בראשית", הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים,
ה'תשנ"ב, עמ' 138.

⁹ בספרות בת זמננו אלה הם אמצעי התחבורה, האוטובוס שאחרתי, נגמרו הכרטיסים וכדו'.

ואין שום מכשול מונע ממנו לשימוע בקול ה' 'מיד גער הקב"ה
במעין ויבש הנהר ועמדו ביבשה'."

גם בסיפורנו, "האב ובנו", אנו פוגשים את אותם התיאורים, את האבא העומד מול הרב ושואל את השאלה הקשה ביותר האם מותר לו לפדות את בנו, בשעה שהוא יודע במאת האחוזים כי הצד הטכני שבדבר אינו מונע ממנו מלעשות כן, יש לו אפשרות להציל את בנו. הרב עומד ומתייסר בשאלה זו ותשובתו:

"ידידי היקר, איך אוכל לפסוק לך הלכה ברורה על שאלה כזו? הלא בזמן שבית המקדש היה קיים, היתה שאלה כזו עולה על שולחן הסנהדרין, ואני כאן באושוויץ, בלי שום ספר הלכה, ובלי עוד רבנים אחרים, ובלי ישוב הדעת מרוב תלאות וצרות. והנה אם היה דרך הרשעים, להוציא מקודם הנפדה ואח"כ ליקח אחר במקומו, היה מקום לצדד קצת להתיר..."

ברגע זה יכול היה האב לפתור את עצמו בטענה, כי קיים את חובתו ובירר את ההלכה לאור המצב בו היה שרוי, הוא שאל את הרב היחיד שהיה במקום אך הרב סירב לענות לו. במצב זה ניתן היה להבין את האב אם היה מתיר לעצמו לפדות את בנו. אך האב לא עשה זאת, הוא לא נתן למכשול "הטכני" של הרב שלא פסק לו תשובה, משום שלא היו בידיו ספרי הלכה ודעתו אינה מיושבת עליו ואין רבנים אחרים לשאול. האב לא נגרר אחר רגשי לבו שזעקו: "הצל את בנך, הוצא אותו ממצב העקידה, הוצא אותו מסכנת המוות הודאית המרחפת מעליו, הצל אותו מידם של המרצחים ימ"ש".

האב ממשיך ושואל את הרב, כשם שאברהם המשיך וחצה את הנהר והמיים הגיעו עד צווארו:

"אכן הפציר בי מאוד האיש הנ"ל בבכיה רבה, ואמר לי: "רבי, אתה מוכרח לפסוק לי כעת את ההלכה", ואני באחת מתחנן אליו, הרף ממני בשאלה זאת, כי לא אוכל לומר לך לא דבר ולא חצי דבר". אך

האב לא הפסיק ברגע זה הוא פונה כלפי הא-ל, הוא פונה אל השמים, כשם שאברהם פנה אל הא-ל ואמר "באותה שעה תלה אברהם עיניו לשמים ואמר לפניו: רבש"ע בחרתני ונגלית לי ואמרת לי אני יחיד ואתה יחיד, על ידך יודע שמי בעולמי, והעלה יצחק בנך לפני לעולה ולא עכבתי. הריני עוסק בציוויך, ועכשיו באו מים עד נפש אם אני או יצחק בני טובע מי יקיים מאמרך? על מי יתייחד שמך?"

כך האב מצוי באותה סיטואציה כנגד הרשעים הארורים, המנסים לכלות (ח"ו) את עם ישראל מעל פני האדמה? השאלה מי ימשיך את מורשת ישראל? מי יגלה את שם ה' בעולם? "על מי יתייחד שמך?". האב מבין כי בשעה זו ניתנה לו היכולת לייחד את שם ה' בעולם, לקיים את דבר ה' בשעה הכי קשה שיכול בן האנוש להתייצב ואומר בזו הלשון:

"רבי, האם פירוש הדבר שאינך מתיר לפדות בני יחידי? אם לא - אני מקבל את פסק הדין באהבה".

האב לא נתן לשום מכשול לעצור בידו, לא המכשול הטכני, לא המכשול המצפוני, ולא לשטנים הארורים שהסתובבו שייחלו להשמידנו ולכלות גם את אמונתנו. האב גילה כי צו ה' עמד לנגדו כשם שכנגד אברהם עקידת בנו היתה בגדר:

"עקידת המוסר האנושי והצבת הצו האלוקי במקומו. אברהם היה צריך לוותר על כל המורגש והמובן לו כאדם, ואפילו כאדם עילאי, למחוק את כל מחשבותיו והשגותיו, את כל הרגשת הטוב שבו, כדי ללמד אחר צו ה'. ללמדך, בצורה הדרסטית ביותר, שאת מצוות ה' איננו מקיימים מפני שכך טוב לנו, מפני שאנו מבינים אותה או מפני שאנו מרגישים נועם בקיומה, אלא מפני שהיא מצות ה', אין לנו שום נפקא מינה בין מצות הנחת תפילין לבין מצות מחיית

עמלק, שתיהן יקרות לנו מפני היותן מצוות, אע"פ שזו נעימה וזו פחות נעימה". (הרב שלמה אבינר)¹⁰

ו. "בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב"

האב התחנך רבות לפני הרב וביקש לשמוע את דבריו, ביקש לשמוע את פסק הדין, אך משהבין כי לא יקבל את פסק הדין, פסק בעצמו: "הדבר מספיק בשבילי ומילא ישרף ילדי על פי התורה וההלכה, והריני מקבל זאת באהבה ובשמחה, ואיני עושה דבר כדי לפדותו משום שהתורה כך ציוותה". מובן הדבר (עד כמה שניתן בכלל לכתוב זאת) כי יכול היה האב לקבל את "פסק הדין" באהבה, אך קשה הדבר להבין כיצד ניתן להעפיל אל תחושת השמחה בשעה שבנו יחידו הולך למות? יש רגעים בחיי האדם כי הוא עושה את צו ה' כי כך צווה, או כי המציאות מחייבת זאת. אך לא מצאנו שום פסק הלכה או פסוק המחייב את האדם לשמוח ולהתעלם מרגשותיו האנושיים בשעות קשות בחייו כבסיפורנו - מות הבן¹¹. אפילו יעקב אבינו בסיפור גניבת הברכות מעשו, כה התחבט האם לקיים את רצון אימו רבקה שהיתה נביאה, ולגנוב את הברכות. המדרש מציג את פעולותיו של יעקב באיטיות ובעצב רב:

"וַיֵּלֶךְ - אָנוּס, כַּפּוֹף וּבּוֹכָה וּמִתְפַּלֵּל שֶׁלֹא יָבוֹשׁ...". (מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כ"ז, י"ד)

יעקב לא יכל להתנגד למוסר האישי, הטבעי שעליו התחנך כל ימי חייו. היושר, האמת והבריחה מן השקר לא הרפו ממנו, כל פעולה שעשה הכאיבה ופגעה בנימי נפשו. ואילו בסיפורנו, "האב ובנו", האב מקבל עליו את הדין באהבה ובשמחה, שמחה שליותרה אותו לאורך כל היום "והיה כל היום יומא דראש השנה הולך ומדבר לעצמו בשמחה, שזוכה להקריב את בנו יחידו לה', כי אף שיש ביכולתו לפדותו, עם כל זאת אינו פודהו, מחמת שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת".

¹⁰ הרב שלמה אבינר, "טל חרמון" - עיונים בתורה, הוצאת ספרית חוה, מהדורה מתוקנת ה'תשנ"ה, ירושלים, עמ' 52.

¹¹ ראה דברי הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק לעיל, הערה 5.

האם האהבה והשמחה בה מצוי אב זה היא תחושה אנושית שניתן להגיע אליה או שמא תחושת האהבה והשמחה היא מעין נווה מדבר שהאב יוצר לעצמו על מנת שלא להגיע לידי טרוף ושגעון הלב?
כותב הרב עוזי קלכהיים:¹²

"מבחנה של האמונה נמדד ע"פ מידת השמחה ששרויה באדם, קנה המידה להערכת חיי הנפש בעבודת ה', היא לפי גודל השמחה שישמח האדם במצוותיו".

דברים אלו מבוססים על דברי הראי"ה שכותב:

"היסוד הפנימי של המצוה היא שמחתה שבה מאיר אור קדושת האמונה החבויה במעמקי הנשמה". ("אגרות הראי"ה", חלק ב', אגרת תרפ"א)

בתוכחה שמקבל עם ישראל בכניסה לארץ נמסר לנו הרקע לירידה הרוחנית שבעקבותיה באה הגלות:

"תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרֵב כָּל־
(דברים כ"ח, מ"ז)

קיום המצוות מתוך שמחה מהווה את הביטוי השלם לאושר של ההליכה בדרך ה', וכן פוסק הרמב"ם:

"השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר: 'תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב

¹² הרב עוזי קלכהיים, "אדרת אמונה", הוצאת הקרן להנצחת הקדושים אהרון בן יעקב ודוד לנדאו, ירושלים, עמ' 66-63, היתש"י.

מֵרֵב כָּל' (דברים כ"ח, מ"ז)" (הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח',
הלכה ט"ו)

עשיית המצוה מתוך שמחה אינה רק תחושה שאדם צריך לחוש, אלא היא
חלק מהותי בקיום המצווה עצמה כפי שמסביר המהר"ל:

"ומאחר כי המצוה היא השלמת האדם לכך ראוי שתהיה המצוה
בשמחה. כי השמחה היא מצד השלימות ואשר יש לו שלימות הוא
שמח, והפך זה כאשר מת לו אחד מן הקרובים אשר שייכים אליו
ובזה מגיע העדר וחסרון אז הוא באבילות. ומפני כי המצוה הוא
שלימות גמור לאדם לכך ראוי שיעשה המצוה בשמחה, ואז ראוי
שתשרה השכינה עליו לגמרי כי אין השכינה שורה רק מתוך שמחה
(שבת ל' ע"ב)... ומה שאין השכינה שורה רק מתוך שמחה, מפני כי
אין השם יתברך מתחבר רק אל השלם כמו שהוא יתברך שלם
בתכלית השלימות, ודבר זה שייך כאשר עושה המצוה שהוא
שלימות האדם בשמחה ואז האדם שלם לגמרי ואז השכינה שורה".
(נתיב התורה, פרק י"ח)

מצוה המחוברת עם תחושת השמחה מביאה את האדם לידי שלמות עצומה,
שלמות הגורמת לשכינה לשרות על האדם ולרומם אותו מעלה.

ז. במבחן האמונה¹³

בדרך זו התנסה אברהם אבינו בנסיון העקידה, במבחן האמונה והשמחה,
האם ימשיך להאמין בא-ל גם בשעה בה הוא מתבקש לעקוד את בנו יחידו אהוב
ליבו שנולד לו בסוף ימיו, האם ימשיך אברהם להאמין ויקיים את העקידה
בשמחה, כפי שכותב המהר"ל:

"כי האמונה רק שיהיה הכל דרך רצון ושמחה". ("גבורות ה' ", פרק
(ז)

¹³ הדברים הנאים בחלק זה (ז') מבוססים על דברי הרב עוזי קלכהיים, שם.

ה' אומר לאברהם כי עליו לעקוד את יצחק, אך הוא אינו אומר לו היכן יהיה מקום העקידה. מקום מסתורי זה יאמר לו רק בהמשך ע"י נבואה נוספת "אברהם חייב להישאר איתן באמונתו תוך שמירה על מידת השמחה. מדת השמחה נבחנת ע"י אי אמירת מקום העקידה בעת שמיעת הצו "על אחד ההרים אֶשֶׁר אֶמַר אֵלֶיךָ" (בראשית כ"ב, ב'). הוא זקוק להארה נבואית בעת הליכתו – וכידוע "שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה" (שבת ל' ע"ב), אם ילך מתוך שמחה ובטחון בה' יזכה לאור פניו שיגלה לו את ההר", ואם לא ילך בשמחה אזי לא תוכל השכינה להתגלות אליו. כדברי הראי"ה קוק:

"כאן הגיע אור הקודש של הנסיון למדרגתו הגבוהה והנפלאה, שחוץ מההבעה של הציווי "וְהֶעֱלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה" ... הנה צריך היה הרוח להיות עוד אמיץ, מלא הוד ועוז גבורה ושמחת קודש, עד כדי להיות עוד מוכן לנבואה, שהיא צריכה עוד לבוא אליו, לסמן לו את המקום המכוון בדיוק, בין ההרים הרבים אשר בארץ". ("עולת ראי"ה", ח"א, עמ' פ"ו)

"אילו נדחף אברהם למעשה העקידה בכפיה פנימית או חיצונית, לא היה מסוגל לבצע זאת בשמחה... ביום השלישי זוכה אברהם להתעלות עצומה מבחינה נבואית כעין מעמד הר סיני, משמע שעמד במבחן והשמחה נהפכה לאחד מיסודות היהדות בקיום התורה והמצוה" (הרב עוזי קלכהיים, שם, עמ' 65).

ח. "ועיניו מורידות דמעות"

אברהם הצליח בנסיון העקידה, האמונה והשמחה ליוו אותו בכל שלב ושלב במשך שלושת הימים אך עם זאת, רגשותיו ליצחק לא נעלמו ואפילו לרגע קט. במדרשים מופלאים נאמר:

" וַיִּשְׁלַח אֲבָרְהָם אֶת יְדֹ - הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא, ואעפ"כ הלב שמח לעשות רצון יוצרו". (בראשית רבה (וילנא) פרשה נ"ו, ח', ד"ה "ד"א א"ר")

" וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ - עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים והיו דמעות מנשרות ונופלות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות א"ל בני הואיל והתחלת על רביעית דמך יוצרך יזמין לך קרבן אחר תחתך, באותה שעה פער פיו בבכיה וגעה געיה גדולה והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר: 'אֵשָׂא עֵינַי אֶל הַקְּהִלִּים מֵאֵין יְבֵא עֲזָרַי, עֲזָרַי מֵעַם ה' עֲשֵׂה שְׂמִים וְאָרְץ...' " (ילקוט שמעוני וירא רמז ק"א)

ליבו של אברהם היה שמח, העקידה נעשתה באהבה ובאמונה שלמה, אך עם זאת לרגע אחד רחמי האב על הבן לא פסקו, וכך מסביר הרב חרל"פ:

"רוצה לומר שלא בא אברהם לקיים את מצות בוראו תוך ביטול כל רגשות האהבה והרחמנות, אדרבה, הלך הוא לקיים את רצון יוצרו לשחוט את בנו כשהוא מלא רגשות אבהות על בנו יחידו. זהו עיקר הגדלות של נסיון העקידה". ("מי מרום" חלק י"ג, עמ' מ"ד)

כשם שאברהם קיים את רצון יוצרו ולא ביטל את רגשותיו, כך פועל גם האב שבסיפורנו, "האב ובנו". הוא פונה לרב כאשר עיניו מוצפות בדמעות ובכי פורץ מעמקי נשמתו, הוא פונה לרב מספר פעמים, ובכל פעם הדמעות זולגות מעיניו "אכן הפציר בי מאוד האיש הנ"ל בבכיה רבה, ואמר לי: 'רבי, אתה מוכרח לפסוק לי כעת את ההלכה' הרב לא פסק והאב ענה: 'בשבילי מילא ישרף ילדי על פי התורה וההלכה, והריני מקבל זאת באהבה ובשמחה, ואיני עושה דבר כדי לפדותו משום שהתורה כך ציוותה'. הרב דיבר שוב והאב התעלם "לא הועילו כל דיבורי אליו, שלא ישית האחריות עליי" אלא אדרבה האב "הכפיל עוד הפעם דיבורים", אך בפעם האחרונה זה היה שונה הבכי גבר "בבכיה קורעת לב, וקיים

את דבריו ולא פדה את בנו" בדיוק כשם שנאמר על אברהם אבינו (במדרש ילק"ש) בשעת העקידה "באותה שעה פער פיו בבכיה וגעה געיה גדולה". הבכי והשמחה התחברו אצל האב שהחליט להשאיר את בנו בתוך הצריף, הוא בכה כי החלטתו פירושה מות בנו, הבן שאותו לא יראה לעולם. מאידך הוא שמח וחש את תחושות האהבה והשלמות כי במעשיו הוא מקיים את מצות בוראו בשלמות ללא ביקורת כלפי שמיא שהעמידו אותו בנסיון זה כשם שעמד אברהם אבינו בעקידת יצחק.

הבדל אחד היה בסופו של דבר בין אברהם לבין האב, אברהם זכה לשמוע את המילים:

"אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עֵתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְא אֱלֹקִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנִךְ אֶת יַחֲדָךְ מִמֶּנִּי". (בראשית כ"ב, י"ב)

ואילו האב לא זכה לשמוע זאת, אברהם הוריד את יצחק מעל מזבח העקידה ואילו האב השאיר את בנו "במזבח העקידה". עם זאת האב לא הפסיק לשמוח. אני כמעט בטוח שברגעים אלו האב חש שלימינו עומד אברהם אבינו תופס את ידיו ומחזקו. השמחה שדבקה בלב האב בעשותו את דבר ה' ברגעים הקשים ביותר שיכול אב לעמוד בהם, ברגעים האפלים והחשוכים שהיו לעמנו, לא גרמו לאב זה לוותר על דרכי אבותינו הקדושים שלימדו אותנו כיצד עלינו להשאר מאמינים וחזקים, ולא לוותר על השמחה. להשאר מאמינים ולחוש את הרגשות הטבעיות שבתוכנו.

"ויהיה כל היום יומא דראש השנה הולך ומדבר לעצמו בשמחה, שזוכה להקריב את בנו יחידו לה', כי אף שיש ביכולתו לפדותו, עם כל זאת אינו פודהו, מחמת שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת, ויהיה חשוב לפני השי"ת כעקידת יצחק אבינו שהיתה גם כן ביום ראש השנה".

ט. חסד של אברהם

על עקידה זו ועוד על עקידות אחרות אומר האדמור מפּיסצ'נה, בעל ה"אש קודש"¹⁴:

"וזהו הרמז 'אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם', לא בדברים הללו שאצל אברהם ויצחק בלבד היה הנסיון רק גם לאחר הדברים האלה, שכל אותם הנהרגים תשלום מעשה העקידה היא, כיון שע"י זה מתכפר החרון אף מישראל, ואם כן בשביל ישראל נהרגו והיא בחינת חסד של אברהם". (עמ' ע"ג)

"כי יש שְׂכָר לַפְעֻלָּתְךָ נָאִם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב" (ל"א, ט"ו), זוהי השקפת עולם ביחס למאורעות החיים. משפט זה חייב ללוות אותנו תמיד, ולשמש מקור נאמן למשען על מהלכי ההסטוריה הצועדים לקראת עתיד טוב יותר ומתוקן, אם זה לשאת עול הגלות בסבלנות אין קץ או לסבול חבלי גאולה בלי יאוש, תוך תקווה ואמונה באחרית טובה. כי השמחה נובעת מהשקפת עולם אמונתית על נצח ישועתו ומשגבו בעת צרה". (הרב עוזי קלכהיים, שם)

כשם שנוהג ר' עקיבא בשעה שרואה שועל יוצא מבית קודשי הקודשים:

"היה רבן גמליאל, ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך... כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו, מקום שכתוב בו: 'וְהָזָר הִקְרַב יוֹמָת' (במדבר א', נ"א) ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק, דכתיב: 'וְאָעִידָה לִי עֲדִים נְאֻמָּנִים אֶת אוֹרֵיהֶן הִלְחִין וְאֶת זְכָרֵיהֶן בָּן יִבְרָכְהוּ' (ישעיהו ח', ב'), וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב: 'לָכֵן בְּגִלְלָכֶם צִיּוֹן שָׁדָה תִּחְרַשׁ' (מיכה ג', י"ב)

¹⁴ ספר "המלקטי" דברי תורה שנאמרו ע"י האדמו"ר מפּיסצ'נה לחסידיו בטישים שנערכו בשבתות בתוך הגטו והמחנות.

בזכריה כתיב: 'עַד יִשְׁבוּ זְקֵנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחְבוֹת יְרוּשָׁלַם' (זכריה ח', ד'), עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה - הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה - בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניחמתנו! עקיבא, ניחמתנו!". (מכות כ"ד ע"א)

ר"ע שוחק, הוא אינו מתיירא מהמציאות הרגעית, אמנם שועל יוצא מהמקום הקדוש ביותר שיש לעם ישראל "קודש הקודשים", אמנם הרומאים שולטים בכל העולם, אמנם עם ישראל אינו נמצא בשיא פסגתו ומושפל ברגע זה. אך הדבר אינו מונע מר"ע להמשיך להאמין "בנצח ישראל", בנצח שיש לעם ישראל, נצח שלא מפסיק לעולם, רק ר"ע יכול לשחוק ולחשוב בצורה כזו באותה שעה כי:

"מפני שלנפשו הענקית העתיד הרחוק נצב כהווה... כי רומי ואליליה כליל תחלוף ואור ציון לעד יזרח". (הראי"ה, "עולת ראי"ה", חלק ב', עמ' ד')

צא ולמד היכן מצוי עם ישראל כיום, לאחר שהנאצים ימ"ש ניסו לכלותינו, אנו ממשיכים לחיות ולהתקיים בתוך מדינת ישראל, ממשיכים לבנות ולזכור, ממשיכים להפיץ את "אור ציון (ש)לעד יזרח", ממשיכים לגלות ולומר לכל העולם בעוז ובגאווה אני יהודי. גם שיש עתות משבר, גם שכל המערכות קורסות והכל נראה אבוד מלמדנו ר"ע לראות "את העתיד הרחוק כהווה" את העתיד של עם ישראל הקיים ומגלה את תפקידו האוניברסלי בכל הווה שנמצא בו, בעוז, בגאווה, באמונה, בשמחה ובשלמות.